

ЦРНА ГОРА И ПРВИ СРПСКИ УСТАНАК

СЛОЈЕВИТА ТЕМА И УГЛЕДНИ САГОВОРНИК*

Наша данашња трибина посвећена је Првом српском устанку 1804. године, када је Србија почињала борбу за обнављање давно изгубљене државе, која је, у ствари, била и борба за њено мјесто у Европи. Свједоци смо да та борба траје у континуитету – до наших дана.

Од своје појаве до данас, први српски устанак је у центру научне јавности – домаће и стране. Сви истраживачи су се суочили са ријечима Вожда Карађорђа, које откривају основне узроке устанка 1804. године: „...Устасмо противу Турака, који нам кнезове секу, имања наша отимају, робе нас и арају, наше жене, сестре и ћери – бешчасте, поштење нам газе, цркве и манастире наше – скржаве и многе друге зулуме нам чине...”.

Хроничари тога времена биљеже да су „православни Срби били бројно надмоћнији над потурицама”. Знаменити Сима Милутиновић, који је био писар Карађорђевог совјета 1808. године, казује да је Вожд Карађорђе „и по оцу и по мајци” био из Васојевића. Био је то мотив више да се и ондашња Црна Гора – Светог Петра Цетињског, и не само она, значајније укључи у ослободилачку борбу против отоманске Турске и да њени устаници загосподаре широким простором који данас припада Црној Гори. Како хроничар биљежи „отјерани су са земље аге и бегови и објавили да се присаједињују Карађорђевој Србији”. Тада су били ослобођени – Морача, Дробњак, Пива и други крајеви до границе са Старом Црном Гором.

Странци су га видјели као „велико европско збивање” које је пробудило интересовање „интелектуалних кругова Европе...” и

* Уводна ријеч академика Зорана Лакића на Трибини ЦАНУ, 19. фебруар 2004.

даљем „ширењу знања о Србима, које је већ био пробудио Вук Караџић.

Вијест о овим догађајима у Цариграду је „примљена са одређеним задовољством”. Било је чак наређено турским трупима да „подрже Србе” – у борби противу јаничара. Неки јаничари су били изручени Србима у увјерењу да су тиме „у потпуности испуњени захтјеви Срба”. Али је Буна против дахија – увелико била прерасла у свенародни устанак. Тиме је покренуто врло сложено „источно питање” у Европи, која Устанак 1804. године доживљава као „један од епицентара грађанске револуције на старом континенту”. Одзвањао је ехо: „Востани Сербије. Давно си заспала!”

У сваком случају, тако је почињало ново доба у историји српског народа.

Први српски устанак 1804. године првобитно је квалификован као буна противу дахија; чак су означена њихова имена: Аганлија и Кучук-Алија, Мула-Јусуф, Фочић Мехмед-ага. Они су били одметници од султанове централне власти. Буна је прерасла у устанак, а овај у широку народноослободилачку борбу која је поставила за један од циљева – рушење застарјелог феудалног система, који се одржавао једино на нашим балканским просторима.

Касније је Први српски устанак – историографски виђен и као „Васкрс државе српске”; баш тако се зове монографија познатог историчара Стојана Новаковића. Њен наслов подсјећа да је српски народ, имао своју државу, много раније, и да се њена територија простирала „тамо далеко крај мора”, у ствари, нама врло близу – крај Котора.

Отац модерне историографије Леополд Ранке квалификовао је Први српски устанак – као *Српску револуцију*: тако је насловио своје дјело, објављено 1829. године које је наслоњено на записе Вука Караџића. Тај назив сријећемо и код првог српског социјалисте – Светозара Марковића. У сваком случају, тај термин се одомаћио у модерној историографији – домаће и стране провинијенције.

Пажљивом оку историчара неће промаћи утисак да се сви ти различити називи – односе на један те исти догађај. И једно – те исто вријеме. С тим у вези се намеће друго питање: зашто се то и када дешавало и дешава. Који је од наведених назива истог историјског догађаја – најприкладнији са данашње историјске дистанце. Поставља се и питање најближе нашем менталитету – да ли је тај догађај одједном све промијенио или је, можда, у питању само отварање

сложеног историјског процеса, који још траје, који, дакле, није завршен. Нарочито када је у питању захјев да је Србији и српском народу мјесто у Европи, гдје се већ одавно налази.

Из досадашњег излагања се види да је ово и наш јубилеј, да се Црна Гора активно односи према њему и да га ми у ЦАНУ с разлогом обиљежавамо трибином *Црна Гора и Први српски устанак 1804. године*.

Гост наше данашње трибине је проф. др Ђорђе Борозан, директор Историјског института Црне Горе и редовни професор Филозофског факултета у Никшићу за предмет – Историја јужнословенских народа од Првог српског устанка – до уједињења 1918. године и стварања прве заједничке државе наших народа. Дакле, права личност за нашу данашњу тему. Дозволите да га укратко представим.

Рођен је у Бокову код Цетиња 20. априла 1947. Основну и средњу школу завршио је на Цетињу. Студирао је историју. Дипломирао је (1972), магистрирао (1976) и докторирао (1983) на Филозофском факултету у Београду.

Радио је у Савезном секретаријату за иностране послове, Институту за новинарство и Институту за савремену историју – све у Београду. Након тога дошао је у Црну Гору, гдје је стваралачки ангажован у Историјском институту у Подгорици и на Филозофском факултету у Никшићу.

Добар дио свог стваралачког рада обављао је у стручним и научним редакцијама престижних часописа као што су „Комунист”, „Новинарство”, „Актуелна питања социјализма”, Историја 20. вијека, Историјски записи – Подгорица, у којима је најчешће био уредник, или главни и одговорни уредник. Посебно је значајан његов рад у часопису *Актуелна питања социјализма*, који је превођен на све свјетске језике и тако био наш отворени прозор у свијет науке и друштва. Преко њега се афирмисала наша научна мисао на тржишту европске науке и уопште науке у свијету. Многи од нас из Црне Горе, па и из ЦАНУ, сарађивали су у овом часопису, добрим дијелом и заслугом проф. др Ђ. Борозана који је успјешно окупио сараднике и допринио њиховој међународној афирмацији. Ово је прави тренутак да се то истакне и ја то чиним са посебним задовољством.

У свијет науке проф. др Ђорђе Борозан је ушао прије 30-ак година са радом *Црна Гора и Дубровник у вријеме Шћепана Малог 1767-1774*. Поготово се то може рећи након студије *Велика Албанија – поријекло идеја и пракса*. Ове књиге су наговијестиле његов кре-

ативни дар и наклоност ка суптилним темама теорије и филозофије историје. То ће доћи до изражаја у остварењима посљедњих 20 година, у ком периоду је објавио још и сљедеће радове: *Историчар пред изазовима савремене епохе* (1998), *125 година Друге београдске филозофске гимназије* (1995), *Југословенска држава и Албанци, књ. 1* (1998), *књ. 2* (1999), *Преписка о арнаутским насиљима у Старој Србији 1898-1899*, (1998) и др.

Својим научним радом окренут је добрим дијелом црногорским историјским темама. Кроз више десетина радова бави се најсуптилнијим питањима односа Црне Горе и њених најближих сусједа, посебно Албаније и опет посебно – Косова и Метохије. Разноврсан је и плодан када су у питању научне теме из програма ЦАНУ. Учесник је научних скупова, округлих столова и других облика рада. Говорник је на научним трибинама и промоцијама – у организацији ЦАНУ или када су у питању њена издања. Активан је у Одбору за историју и другим радним тијелима ЦАНУ. Опробао се и као писац уџбеника историје.

Најзад ћу рећи да су његови радови превођени на свјетске језике.

Уз све неведено ваља рећи да је у стваралачком успону и да у наредном периоду ваља очекивати још веће његово присуство у научном животу Црне Горе и шире заједнице.

И сасвим на крају хоћу да кажем да ми је била жеља да укажем на слојевитост теме и компетентност данашњег нашег госта да је стваралачки елаборира.

З. Лакић